WIKIPEDIA

Albanees

Het **Albanees** (*Shqip*) is een taal met twee dialecten: het Gegisch (noorden) en het Toskisch (zuiden). Het Albanees is de enige officiële taal in Albanië en heeft een officiële status in Kosovo en Noord-Macedonië. Voorts wordt de taal gesproken door etnische Albanezen in (heel) Griekenland, (zuid) Italië, (west) (zuid) Montenegro en Turkije.

Het zelfstandig karakter van het Albanees is pas laat aan het licht gekomen. De grammaticale structuur is tamelijk onafhankelijk maar er zijn veel leenwoorden uit het Latijn en andere talen. De oorspronkelijke kern is sterk geëvolueerd. Het onderzoek, dat met name plaatsvindt onder de noemer albanologie, wordt bemoeilijkt omdat de vroegste teksten dateren uit de 15e eeuw.

Albanees (Shqip)	
Gesproken in	Albanië, Griekenland, Italië, Kosovo, Noord-Macedonië, Montenegro, Servië en Turkije
Sprekers	Ongeveer 7,5 miljoen[1]
Taalfamilie	Indo-Europees ▪ Albanees
Alfabet	Latijns
Officiële status	
Officieel in	Albanië[2] Kosovo[3] Noord-Macedonië[4][5] Minderheidstaal in: Montenegro[6] Servië[7] Griekenland(Als Arvanitika)
Taalcodes	
ISO 639-1	sq
ISO 639-2	alb, sqi
ISO 639-3	sqi (standaardtaal) Dialecten: ▪ aln (Gegisch) ▪ aat (Arvanitika) ▪ als (Toskisch) ▪ aae (Arbëreshë)
Portaal	**Taal**

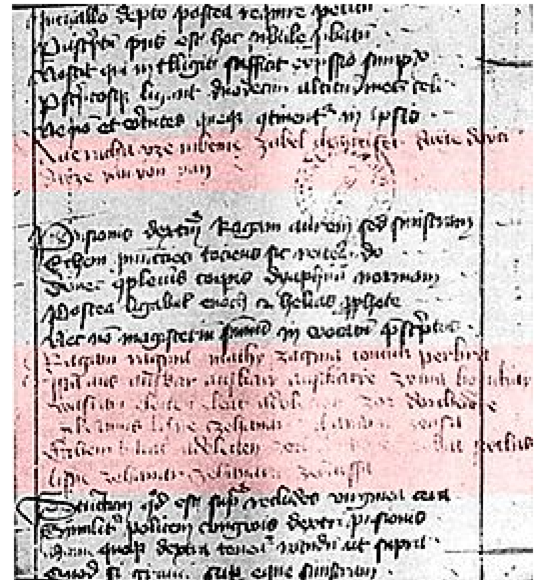

Albanees taalgebied.

Inhoud

Classificatie

Rond 1850 werd aangetoond dat Albanees een Indo-Europese taal is. Aan de oorsprong zou het Dacisch, Illyrisch liggen, deze talen werden in de oudheid en tijdens het begin van het Romeinse Rijk in Zuid-Europa gesproken. Het is onduidelijk of deze talen verschillende takken van de Indo-Europese taalfamilie waren.

Mogelijk de oudst bekende Albanese tekstpassage,in het rood, afkomstig van het Bellifortis-handschrift, geschreven door Konrad Kyeser omstreeks 1402-1405.

Het Albanees kan in twee dialectgroepen en vier dialecten onderverdeeld worden:

- Gegisch, gesproken in Noord-Albanië, Kosovo, Montenegro en Noord-Macedonië
- Toskisch gesproken in Zuid-Albanië, is de Albanese standaardtaal
  - Arberisch gesproken in Zuid-Italië
  - Arvanitisch gesproken in Griekenland
  - Labisch
  - Tsjamisch gesproken in Griekenland

Klanken

Meshari van Gjon Buzuku 1555, het eerste Albaneestalige boek

letter	IPA - voorbeeld	letter	IPA - voorbeeld
a	a - l**aa**t	**n**	n - e**n, n**iks, **n**egen
b	b - **b**al	**nj**	ɲ - Spa**nj**e
c	ʦ - bo**ts**	**o**	ɔ - p**o**t, **o**nder, **o**rder
ç	tsj **- tsj**ilpen, **tsj**e**tsj**enië	**p**	p **- p**a**p**a
d	d **- d**ans	**q**	c - 'ts' **- ts**ar Nikolas
dh	ð - Engels **th**e	**r**	ɾ - pe**r**k (een enkel slagje met de tongpunt)
e	ɛ - m**e**t, **ee**rst, **ee**ns	**rr**	r - Spaans pe**rr**o (rollende tongpunt-r), lange 'r'
ë	ə - d**e,** Albani**ë,** Itali**ë**	**s**	s - **s**laap
f	f - **f**op	**sh**	ʃ - **sh**op
g	g - za**g**, za**g**en, ze**gg**en	**t**	t - **t**op
gj	ɟ - **Dj**engiz Khan	**th**	θ - Engels **th**ought
h	h - **h**oop	**u**	u - d**oe**k
i	i - **ie**ts	**v**	v - **w**akker
j	j - **j**aar	**x**	x - ta**x**i, ta**x**
k	k - **k**ip	**xh**	dzj - **j**ungle, **J**ames, **J**ohn Kennedy
l	l - **L**isa	**y**	y - f**uu**t
ll	ɫ - Engels ba**ll**	**z**	z - **z**omer
m	m - **m**oeder	**zh**	ʒ - **j**ournalist, **J**ean-**J**acques Rousseau

Albanees wordt fonetisch gespeld. Ook worden buitenlandse namen doorgaans omgespeld (zoals *Xhon* voor de Engelse naam John).

Klinkers

Het Albanees heeft zeven klinkers: A, E, Ë, I, O, U, Y. Klinkers kunnen lang of kort zijn, maar hier wordt meestal geen betekenisverschil mee uitgedrukt. Alleen bij de U en de Y kan de lengte van de klinker belangrijk zijn: de lange U en Y worden dan ook als UE resp. YE gespeld.

Medeklinkers

En 29 medeklinkers: B, C, Ç, D, Dh, F, G, Gj, H, J, K, L, Ll, M, N, Nj, P, Q, R, Rr, S, Sh, T, Th, V, X, Xh, Z, Zh.

Grammatica

De grammatica van het Albanees typeert zich door een grote vormenrijkdom. Het Albanees heeft naamvallen, onderscheidt een groot aantal werkwoordstijden en verschillende wijzen. Een en ander wordt gecompliceerd door het voorkomen van veel onregelmatigheden, vooral in de meervoudsvorming. Het is dus een in hoge mate flecterende taal.

Klankleer

Klinkers

In het Albanees komen zeven klinkers voor. In de volgende tabel is tussen de schuine streepjes het fonetische teken aangegeven.

	Ongerond	**Gerond**
Voor	e /ɛ/, i /i/	y /y/
Midden	ë /ə/, a /a/	
Achter	-	o /ɔ /, u /u/

De spelling van de klinkers komt overeen met die van het Duits, dus < u > staat voor een "oe", < y > voor een "uu", en < a > voor een open "aa". Bijzonder is de < ë >, die staat voor de "stomme e" of sjwa, zoals we die kennen in Nederlandse woorden als "b**e**ned**e**n" .

Klinkers kunnen in het Albanees *(half-)lang* of *kort* zijn. Bij de meeste klinkers is de lengte niet van belang voor de betekenis, en wordt dan ook niet in de spelling aangegeven. Alleen de y en de u kunnen lange varianten hebben.

Medeklinkers

Het Albanees kent 29 medeklinkers. In de tabel worden ze in fonetische tekens weergegeven.

	Bilabiaal	**Labio-dentaal**	**Dentaal**	**Alveolaar**	**Post-alveolaar**	**Palataal**	**Velaar**	**Glottaal**
Nasaal	[m][?]			[n][?]		[ɲ][?]		
Plosief	[p b][?]			[t d][?]		[c ɟ][?]	[k g][?]	
Affricaat				[ts dz][?]	[tʃ dʒ][?]			
Fricatief		[f v][?]	[θ ð][?]	[s z][?]	[ʃ ʒ][?]			[h][?]
Vibrant				[r][?]				
Flap				[ɾ][?]				
Approximant				[l ɫ][?]		[j][?]		

De spelling van deze grote hoeveelheid medeklinkers bracht problemen met zich mee: het Romeinse alfabet heeft hier niet genoeg karakters voor. Deze moeilijkheid werd opgelost door middel van combinaties van lettertekens (bijvoorbeeld th voor θ, net als in het Engels) en door het invoeren van een speciaal letterteken, de ç, zoals die ook voorkomt in het Turks en het Frans.

letter	IPA - voorbeeld	letter	IPA - voorbeeld
b	b - **b**al	**n**	n - e**n**
c	ʦ - bo**ts**	**nj**	ɲ - Spa**nj**e
ç	ʧ - **tsj**ilpen	**p**	p - o**p**era
d	d - **d**ans	**q**	c - Tussen bo**tj**e en bo**kj**e
dh	ð - Engels **th**e	**r**	ɾ - pe**r**k (een enkel slagje met de tongpunt)
f	f - **f**op	**rr**	r - Spaans pe**rr**o (rollende tungpunt-r)
g	g - za**k**doek	**s**	s - **s**laap
gj	ɟ - Engels **J**ohn of **Dj**engiz Khan	**sh**	ʃ - **sh**op
h	h - **h**oop	**t**	t - **t**op
j	j - **j**aar	**th**	θ - Engels **th**ought
k	k - **k**ip	**v**	v - **v**ader
l	l - **L**isa	**x**	d͡z - **dz**
ll	ɫ - Engels Ba**ll**	**xh**	ʤ - **j**ungle
m	m - **m**oeder	**z**	z - **z**omer
-	-	**zh**	ʒ - **j**ournalist

In woordenboeken worden deze lettercombinaties gewoonlijk als aparte lettertekens behandeld. De *xh* komt dus na de *x*, en de *ç* na de *c*.

Net als in het Nederlands worden stemhebbende medeklinkers, zoals de *d*, al stemloos uitgesproken als ze aan het eind van een woord staan. Zo bijvoorbeeld: *kënd*, uitgesproken als [kənt] (hoek, kant) en zogj [zɔc] (vogels).

Klemtoon

Het Albanees kent geen regelmatige beklemtoning. Wel kan gesteld worden dat de meeste woorden de klemtoon op de voorlaatste lettergreep hebben. De laatste lettergreep is meestal een uitgang, de klemtoon ligt dus op de laatste lettergreep van de stam.

Vormleer

Het Albanees is een flecterende taal. Woorden bestaan uit verschillende morfemen. Door een morfeem toe te voegen of te veranderen, ontstaat een nieuwe grammaticale functie van het woord. Bij het studeren van Albanees moeten zeer veel verbuigingen en vervoegingen worden aangeleerd.

Het zelfstandig naamwoord

Het zelfstandig naamwoord heeft in het Albanees een geslacht: het is mannelijk of vrouwelijk. Het kan in het enkelvoud of het meervoud staan. Daarbij worden nog naamvallen onderscheiden: het Albanees heeft er zes, waarvan de zesde, de vocatief, enkel bij een beperkt aantal woorden voorkomt.

In het Albanees wordt een strak onderscheid gemaakt tussen **bepaald** en **onbepaald**. Een dergelijk onderscheid kennen we in het Nederlands ook, waar *een koe* onbepaald is, en *de koe* bepaald, maar in het Albanees hebben woorden een andere vorm als ze bepaald dan wel onbepaald zijn. Dit geldt ook voor namen. Tirana is zo de bepaalde variant van het onbepaalde Tiranë.

Bepaaldheid wordt in het Albanees dus uitgedrukt door achtervoegsels. Deze achtervoegsels gaan mogelijk op oudere lidwoorden terug. Het moderne Albanees heeft echter ook nog onderscheiden lidwoorden (zie onder).

Enkelvoud

De verbuiging van de zelfstandige naamwoorden verschilt per woord. Er zijn vier verbuigingstypen aan te wijzen. In de eerste twee vindt men de mannelijke woorden, in de derde de vrouwelijke en in de vierde de onzijdige.

Eerste type

In dit type vinden we voornamelijk mannelijke woorden die eindigen op een medeklinker. Mannelijke woorden die eindigen op -g, -k of -h vallen er echter niet onder (die vallen onder het tweede type).

Hieronder als voorbeeld de verbuiging van *mur*, dat "muur" betekent.

naamval	onbepaald	bepaald
nominatief	mur	muri
genitief	i muri	i murit
datief	muri	murit
accusatief	mur	murin
ablatief	muri	murit

Waarbij opvalt dat bij de genitief een losstaand *i* wordt gebruikt. Dit is een lidwoord dat hier de naamval aanduidt. In alle verbuigingen komt dit lidwoord bij de genitief voor. Zie onder "lidwoord" meer uitleg over de Albanese lidwoorden.

Tweede type

Tot dit type behoren de mannelijke woorden die bij type één afvielen, dus de woorden eindigende op -g, -k en -h, of op een (beklemtoonde) klinker. Hieronder worden twee voorbeelden gegeven, één uitgaande op een medeklinkerstam, en één op een klinker. Het eerste voorbeeld is *shok* (vriend), het tweede is *njeri* (man, mens).

Shok (vriend)

naamval	onbepaald	bepaald
nominatief	shok	shoku
genitief	i shoku	i shokut
datief	shoku	shokut
accusatief	shok	shokun
ablatief	shoku	shokut

Njeri (mens)

naamval	onbepaald	bepaald
nominatief	njeri	njeriu
genitief	i njeriu	i njeriut
datief	njeriu	njeriut
accusatief	njeri	njeriun
ablatief	njeriu	njeriut

Bij de accusatief van *njeri*, die normaal *njeriun* luidt, moet gezegd worden dat er een tweede vorm voorkomt, namelijk *njerinë*. Ook bij andere woorden van dit type komt deze vorm voor.

Merk verder op dat de klemtoon bij het paradigma van *njeri* steeds op *-ri-* ligt, dus nje**ri**u, maar ook nje**ri**, dus met de klemtoon op de laatste lettergreep van de stam. Het meervoud (zie onder) kent overigens een afwijkende beklemtoning, namelijk **njer**ëz. Dit is een uitzondering.

Derde type

Onder dit type vallen alle vrouwelijke woorden. De vrouwelijke woorden eindigen in principe op een klinker.

Çantë (tas)

naamval	onbepaald	bepaald
nominatief	çantë	çanta
genitief	i çante	i çantës
datief	çante	çantës
accusatief	çantë	çantën
ablatief	çante	çantës

Hierbij valt op dat de laatste klinker van de stam, de ë, wegvalt in de verbuiging: *çanta*, en niet **çantëja*, *çante*, en niet **çantëje*. Dit is zo omdat de ë onbeklemtoond is. Beklemtoonde klinkers blijven wel bewaard. Zo bijvoorbeeld *rrufe* (bliksem), dat als bepaalde vorm *rrufeja* kent, en als datief *rrufeje*. Om de -e- te behouden heeft dit paradigma in plaats van **rrufës* (vgl. *çantës*) een langere vorm: *rrufesë*.

Er zijn vrouwelijke woorden die eindigen op een medeklinker, namelijk -ll of -r. Zij hebben een vergelijkbare vervoeging. Als voorbeeld dient *zemër* (hart).

Zemër (hart)

naamval	onbepaald	bepaald
nominatief	zemër	zemra
genitief	i zemre	i zemrës
datief	zemre	zemrës
accusatief	zemër	zemrën
ablatief	zemre	zemrës

Vierde type

Onder dit type vallen alle onzijdige woorden. Dit type vertoont een aantal overeenkomsten met het eerste type. Opvallend is dat de nominatief en accusatief niet worden onderscheiden. Dit is in bijna alle Indo-Europese talen het geval bij onzijdige woorden.

Ballë (voorhoofd)

naamval	onbepaald	bepaald
nominatief	ballë	ballët
genitief	i balli	i ballit
datief	balli	ballit
accusatief	ballë	ballët
ablatief	balli	ballit

Bij onzijdige woorden die op een medeklinker eindigen, is de verbuiging iets verschillend.

Lesh (haar, wol)

naamval	onbepaald	bepaald
nominatief	lesh	leshtë
genitief	i leshi	i leshit
datief	leshi	leshit
accusatief	lesh	leshtë
ablatief	leshi	leshit

Meervoud

Vorming

De meervoudsvorming in het Albanees verloopt niet volgens een regelmatig procedé. De meervoudsvorm moet bij ieder woord apart worden aangeleerd. Er is een zeer groot aantal mogelijkheden om van een enkelvoud een meervoud te maken. Grammatici tellen zo'n 100 mogelijkheden om van een Albanees enkelvoud een meervoud af te leiden.

- Achter het woord komt een achtervoegsel. Er bestaat een groot aantal mogelijke achtervoegsels, waaronder:

- **-ë**. Bijvoorbeeld: *punëtor - punëtorë* (arbeider)
- **-a**. Bijvoorbeeld: *morr - morra* (luis)
- **-e**. Bijvoorbeeld: *mur - mure* (muur)
- **-ër**. Bijvoorbeeld: *mbret - mbretër* (koning)
- **-ëra**. Bijvoorbeeld: *bar - barëra* (gras)
- **-nj**. Bijvoorbeeld: *hero - heronj* (held)
- **-inj**. Bijvoorbeeld: *shkëmb - shkëmbinj* (rots). Dit suffix is beklemtoond.
- **-ërinj**. Bijvoorbeeld: *gisht - gishtërinj* (vinger). Opnieuw trekt **-inj** hier de klemtoon naar zich toe.
- **-llarë**. Bijvoorbeeld: *baba - baballarë* (vader). Ook dit suffix trekt de klemtoon naar zich toe.
- **-lerë**. Bijvoorbeeld: *bej - bejlerë* (bei). Ook dit suffix trekt de klemtoon naar zich toe.

- De laatste medeklinker van het woord verandert. Bijvoorbeeld: *zog - zogj* (vogel).
- De stamklinker verandert. Bijvoorbeeld: *dash - desh* (ram).
- De laatste klinker valt weg. Bijvoorbeeld: *ditë - dit* (dag)
- Het woord blijft hetzelfde, er is geen aparte meervoudsvorm. Bijvoorbeeld: *shtëpi - shtëpi* (huis).

Ook combinaties van deze mogelijkheden komen veelvuldig voor:

- Achtervoegsel + medeklinkerverandering. Bijvoorbeeld: *qark - qarqe* (prefectuur).
- Achtervoegsel + klinkerverandering. Bijvoorbeeld: *skllav - skllevër* (slaaf)
- Klinkerverandering + medeklinkerverandering. Bijvoorbeeld: *derk - dirq* (varken).
- Klinkerwegval + achtervoegsel. Bijvoorbeeld: *lumë - lumenj* (rivier). Ook de klemtoon wisselt hier weer.
- Klinkerwegval + klinkerverandering. Bijvoorbeeld: *dorë - duar* (hand)

Verder zijn er combinaties van drie procedés:

- Achtervoegsel + klinkerverandering + medeklinkerverandering. Bijvoorbeeld: *breg - brigje* (heuvel).
- Klinkerwegval + klinkerverandering + medeklinkerverandering. Bijvoorbeeld: *kalë - kuaj* (paard).

Ook zijn er diverse onregelmatige vormen, zoals *djalë* - *djem* (jongen). Soms is het meervoud zelfs van heel andere origine dan het enkelvoud: *qenj* - *shtjerra* (lam).

Er bestaan in de standaardtaal nogal eens varianten naast elkaar. Zo kan het meervoud van *bar* (gras, kruid) niet alleen *barëra* zijn, maar ook *barna*. Dergelijke varianten zijn vaak regionaal, passen in eerder plechtstatig, verouderd taalgebruik of zijn juist moderne vormingen die nog niet algemeen zijn geaccepteerd.

Zie ook

- Albanees braille

Bronnen, noten en/of referenties

1. Gheg 4,156,090 (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=aln) + Tosk 3,035,000 (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=als) + Arbereshe 260,000 (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=aae) + Arvanitika 150,000 (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=aat) = 7,601,090. (Ethnologue, 2005)
   Gordon, Raymond G., Jr. (ed.), 2005. *Ethnologue: Languages of the World*, Fifteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International.

2. Artikel 14 van de grondwet van Albanië (http://www.ipls.org/services/kusht/cp1.html). Albanees parlement (21-10-1998). Geraadpleegd op 23-05-2009.
3. Artikel 5 van de grondwet van Kosovo (Constitution of the Republic of Kosovo) (http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf) (pdf). Republiek Kosovo. Geraadpleegd op 23-05-2009.
4. The constitution of the Republic of Macedonia (http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8806/preview). OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (20-07-2006). Geraadpleegd op 23-05-2009.
5. Albanian language now official in Macedonia (http://www.independent.co.uk/news/world/europe/albanian-language-now-official-in-macedonia-645897.html). The Independent (20-06-2002). Geraadpleegd op 23-05-2009.
6. Constitution of Montenegro (http://www.legislationline.org/download/action/download/id/929/file/b4b8702679c8b42794267c691488.htm/preview). Legislationline.org. Geraadpleegd op 23-05-2009.
7. Southern Serbia’s Fragile Peace (http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/balkans/152_south_serbia_fragile_peace.pdf) (pdf). ICG Europe Report N°I52 (9 december 2003). Geraadpleegd op 23-05-2009. In de gemeenten Presevo en Bujanovac sinds 2002, in de gemeente Medvedja sinds 15 oktober 2003.

Originele werken van of over dit onderwerp zijn te vinden op de pagina ***Shqip*** op de meertalige Wikisource.

Talen in Italië

Talen: Algherees · Arbëresh · Arpitaans · Duits · Emiliaans · Frans · Friulisch · Gallurese · Griko · Italiaans · Ladinisch · Ligurisch · Napolitaans · Ouddalmatisch · Piëmontees · Romagnools · Sardijns · Savoyaards · Sciliaans · Sloveens · Valdostaans · Venetiaans